

The Greek Review of Social Research

Vol 125 (2008)

125 Α' Ειδικό Τεύχος: Η Νέα Γεωγραφία της ελληνικής υπαίθρου. Επιμέλεια: Απόστολος Γ. Παπαδόπουλος και Κωστής Χατζημιχάλης

Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., Ντάβου Μπ., Αρμενάκης Α., Χρηστάκης Ν., Γεωργαράκης Ν., Μπουμπάρης Ν., 2008, Νεολαία - Ο αστάθμητος παράγοντας;, Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον

Ιωάννα Τσίγκανου

doi: [10.12681/grsr.9900](https://doi.org/10.12681/grsr.9900)

Copyright © 2016, Ιωάννα Τσίγκανου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τσίγκανου Ι. (2016). Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., Ντάβου Μπ., Αρμενάκης Α., Χρηστάκης Ν., Γεωργαράκης Ν., Μπουμπάρης Ν., 2008, Νεολαία - Ο αστάθμητος παράγοντας;, Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον. *The Greek Review of Social Research*, 125, 163–170. <https://doi.org/10.12681/grsr.9900>

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Δεμερτζής Ν., Σταυρακάκης Γ., Ντάβου Μπ., Αρμενάκης Α., Χρηστάκης Ν., Γεωργαράκης Ν., Μπουμπάρης Ν., 2008, *Νεολαία – Ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον.

Τα τελευταία χρόνια, η νεολαία βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τόσο στο επίπεδο άσκησης πολιτικής όσο και στο πεδίο επιστημονικού προβληματισμού.¹ Η ιδέα της επιστημονικής και ερευνητικής ενασχόλησης με τα ζητήματα των νέων, της νεολαίας ή νεότητας κερδίζει συνεχώς έδαφος και στη χώρα μας μετά από μεγάλο διάστημα ερευνητικής σιωπής η οποία άφησε ένα δυσαναπλήρωτο κενό στο δρόμο προς τη σύγχρονη κοινωνική αυτογνωσία. Το βιβλίο αποτελεί μια σημαντική επιστημονική συμβολή προς την κατεύθυνση της πλήρωσης του κενού που εντοπίζεται στη διερεύνηση της νεολαίας και των ζητημάτων που την απασχολούν στο σύγχρονο ελληνικό γίγνεσθαι, καθώς επιχειρεί να ανα-συνθέσει και να ερμηνεύσει ορισμένες κομβικές στάσεις και αναπαραστάσεις της νέας γενιάς όπως αρθρώνονται από τους ίδιους τους νέους στη σημερινή συγκυ-

ρία και με βάση ερωτήματα που προκύπτουν τόσο από το δημόσιο λόγο όσο και από τους προσανατολισμούς της σύγχρονης έρευνας.

Βέβαια οι ίδιοι οι όροι, νεότητα, νέα γενιά, νεολαία, παρά το γεγονός ότι συχνά αντιμετωπίζονται ταυτόσημα από τη βιβλιογραφία, παραπέμπουν σε διαφορετικά κάθε φορά εννοιολογικά συγκείμενα. Ιδιαίτερα ο όρος νεολαία, ο οποίος δίνει και το στίγμα του ερευνητικού αντικειμένου της εν λόγω μελέτης ήδη από τον τίτλο της, παραπέμπει σε κοινωνικο-ιστορικά κατασκευασμένες και υπαρκτές πολιτικο-ιδεολογικές παραμέτρους μάλλον παρά σε βιολογικούς επικαθορισμούς. Από αυτή την άποψη, η διάθεση σημαντικού τμήματος του βιβλίου για τον σημασιολογικό προσδιορισμό της κυρίαρχης κοινωνιολογικής αναλυτικής κατηγορίας του όλου εγχειρήματος αποτελεί σημαντική συμβολή προς την

1. Βλ., ενδεικτικά, σχετικές παρατηρήσεις στα Μυριζάκης Ι., 1997, *Ελεύθερος χρόνος των νέων – ψυχαγωγικές και αθλητικές δραστηριότητες*, Αθήνα, ΕΚΚΕ· Γαρδίκη Ο. κ.ά., 1999, *Νέοι: Διάθεση χρόνου – διαπροσωπικές σχέσεις*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 2 τ.

κατεύθυνση της αποκωδικοποίησης του ασαφούς και ενίοτε χαλαρού σχετικού περιβάλλοντος προγενέστερων ερευνητικών προσπαθειών.

Η δομή και διάρθρωση του περιεχομένου του βιβλίου υπακούουν πιστά τους κανόνες έκθεσης του παραγόμενου επιστημονικού με ακαδημαϊκά κριτήρια ερευνητικού προϊόντος, της κατανόησης δηλαδή και της γνώσης που προκύπτει μέσα από μια διαδικασία απομάγευσης του κόσμου,² ή, διαφορετικά, μιας διαδικασίας προς την κατεύθυνση της απελευθέρωσης χώρων που θα επιτρέπουν την ανάδυση του ανέκφραστου ή την εκ-κάλυψη τόσο του συλλογικού ασύνειδου όσο και του συλλογικού μυστικού.³ Στη διαδικασία αυτή πολύτιμη καθίσταται η αρωγή των θεωρητικών προαπαιτούμενων και των συναρτώμενων με αυτά μεθοδολογικών προ-επιλογών της έρευνας.

Ως προς τη θεωρητική τοποθέτηση της μελέτης, ακολουθείται κατά τους συντελεστές του έργου η γραμμή ενός ήπιου κονστρουξιονισμού εντός του οποίου η νεολαία αποτελεί μια ιστορική-κοινωνική κατασκευή. Τόσο ως ταυτότητα όσο και ως δέσμη προτύπων συμπεριφοράς, αλλά και ως κοινωνική

αναπαράσταση, η «νεολαία» προσδιορίζεται κοινωνικά στο πλαίσιο της καπιταλιστικής νεωτερικότητας. Έτσι, η «νεολαία» διακρίνεται πρωτίστως όχι για τις βιολογικές, αλλά για τις κοινωνικές της ιδιότητες, για τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο το ενορμητικό της δυναμικό, η βιοτική της υπόσταση, μορφοποιείται, ρυθμίζεται και αναπαριστάται διαφορετικά από κοινωνία σε κοινωνία, από ομάδα σε ομάδα, από συγκυρία σε συγκυρία και από ταυτότητα σε ταυτότητα (συλλογική, αλλά και ατομική).⁴ Στη συνέχεια, η αποσαφήνιση του εννοιολογικού επικαθορισμού του όρου νεολαία τοποθετείται στη βάση τριών «συνθηκών»: της «νεωτερικής συνθήκης», στη βάση της οποίας η νεολαία νοείται ως μια ιδιαίτερη ηλικιακή και κοινωνική κατηγορία της «μετανεωτερικής συνθήκης», στη βάση της οποίας ανιχνεύονται οι συλλογικές και ατομικές ζώνες αυτοέκφρασης του νεανικού πληθυσμού μέσα από την κατανάλωση, τη διασκέδαση, τα ΜΜΕ και πολιτισμικές τεχνολογίες, τα «είδωλα πολιτισμού»,⁵ και της «συνθήκης της διακινδύνευσης», στη βάση της οποίας ανιχνεύονται τα ποικίλα εξατομικευμένα πρότυπα τόσο της ενήλικης όσο και της νεανικής ζωής.

2. Κατά την έκφραση του Weber.

3. Κατά τις εκφράσεις του Ν. Παναγιωτόπουλου, «Κοινές έννοιες και παθήματα», στο Παναγιωτόπουλος Ν. κ.ά., 2008, *Η απομάγευση του κόσμου*, Αθήνα, Πολύτροπον – ΕΚΚΕ – ΙΝΕ, σσ. 33, 34.

4. Δεμερτζής Ν. κ.ά., 2008, *Νεολαία – Ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πολύτροπον, σ. 221.

5. Κατά τον τίτλο του βιβλίου του Κ. Τσουκαλά, 1991, *Είδωλα πολιτισμού*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Με αυτόν τον τρόπο, η μελέτη ξεφεύγει από παραδοσιακές και προγενέστερες ερευνητικές ενασχολήσεις με το νεαρό άτομο ως ιδιαίτερο αντικείμενο μελέτης ή/και πολιτικής συναφών παρεμβάσεων υπό το πρίσμα διχοτομικού τύπου μονοσήμαντων διαφοροποιήσεων όπως η κλασική διχοτομική πρόσληψη της ανηλικότητας απέναντι στην ενηλικίωση, της αθωότητας απέναντι στην εμπειρία, των νέων με ή χωρίς οικογένεια, με ή χωρίς προσόντα, των ενταγμένων ή των αποκλεισμένων, των επαναστατών ή κονφορμιστών, νέων με ή χωρίς κοινωνικό κεφάλαιο. Το εγχείρημα της επιστημολογικής πρότασης του βιβλίου για τον αναπροσδιορισμό της νεολαίας ως αναλυτικής κοινωνιολογικής κατηγορίας εκτός από το προφανές κοινωνιολογικό ενδιαφέρον συνιστά και μια πρωτότυπη συνδυαστική πρόταση ανάγνωσης της προκείμενης υπό διερεύνηση κοινωνικής πραγματικότητας. Η σημασία της ανασύνταξης της αναλυτικής κατηγορίας της νεολαίας καθίσταται περισσότερο αντιληπτή σε συνάρτηση με το πάγιο ερώτημα των συναφών κοινωνιολογικών αναλύσεων, το αν, δηλαδή, η νεολαία συνιστά ευδιάκριτη και δεκτική κοινωνιολογικής ανάλυσης κοινωνική κατηγορία, τάξη, μερίδα ή στρώμα.⁶

Η απάντηση της εν λόγω μελέτης στο ερώτημα αυτό βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με την προδιαγραφή του θεωρητικού της πλαισίου. Έτσι, ξεφεύγει από τις παραδοσιακές μαρξιστικές προσλήψεις του τρόπου παρουσίας των τάξεων –άρα και των αποκρουσταλώσεών τους σε αναλυτικές κοινωνιολογικές κατηγορίες– στο εσωτερικό ενός κοινωνικού σχηματισμού, όπου οι κοινωνικές τάξεις είναι νοητές μονάχα με τη βοήθεια ταξικών πρακτικών, η δε έννοια της τάξης –καθώς και η συνακόλουθη αναλυτική κοινωνιολογική κατηγορία– καλύπτει την παραγωγή κοινωνικών σχέσεων ως αποτέλεσμα των δομών. Με τον τρόπο αυτό, η μελέτη αποφεύγει «θυσίες που οδηγούν σε έναν “στρωματοποιητικό” ακαδημαϊκό υπερεμπειρισμό».⁷ Άλλωστε, όπως έχει επισημανθεί, ανεξάρτητα από το ζήτημα του θεωρητικού ορισμού της κοινωνικής τάξης, οι περισσότερες συγκεκριμένες αναλύσεις των ταξικών σχέσεων στις συγκεκριμένες κοινωνίες, που κυριαρχούνται από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, θεμελιώνονται επάνω σε μια σειρά από παραδοχές που, συνήθως, οριοθετούν τις επεξεργασίες, καθηλώνοντάς τις σε ένα αμετακίνητο πλαίσιο με αποτέλε-

6. Παράβ. σχετικά τις εισηγήσεις των Ασδραχά Σπ., «Η νεολαία στον 20ό αιώνα – Ιστοριογραφικές καταγραφές και θεωρητικές προσεγγίσεις», και Ρήγου Άλ., «Αμφισβήτηση και νεολαία – Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου», στα αντίστοιχα Στρογγυλά Τραπέζια του Συνεδρίου με τίτλο *Η ελληνική νεολαία στον 20ό αιώνα*, 26-29 Μαρτίου, 2008, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΑΣΚΙ.

7. Πουλιαντζάς Ν., 1980, *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις*, Αθήνα, Θεμέλιο, τόμος Α', σ. 116.

σμα η θεωρητική τους επεξεργασία να παραμένει εκκρεμής. Στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, ως βάση της ανάλυσης δεν μπορεί να λαμβάνεται ο κοινωνικός φορέας-άτομο, που κατέχει μίαν εξατομικεύσιμη θέση η οποία και εμφανίζεται ως αποκλειστική μήτρα προσδιορισμού της ταξικής του θέσης και της ταξικής του κατάστασης. Τα άτομα ως προς την ταξική τους θέση δεν μπορούν πλέον να θεωρούνται φορείς κοινωνικά μονοσθενείς. Στη γενικότητά της η «συγκεκριμενοποίηση» αυτή είναι και επιστημολογικά προβληματική και πρακτικά ανέφικτη καθώς βρισκόμαστε μπροστά στην ολοένα ευρύτερη εμφάνιση «πολυσθενών» και πολυσύνθετων μορφών ενσωμάτωσης στο σύστημα των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής.⁸

Αντίθετα, φαίνεται πως η εννοιολόγηση της νεολαίας στο πλαίσιο της μελέτης βρίσκεται πλησιέστερα προς αυτό που ο Bourdieu αποκαλεί κατασκευασμένη τάξη που συνοδεύεται από την παραδοχή ότι «η κοινωνική τάξη δεν ορίζεται από μια ιδιότητα (έστω και την καθοριστικότερη, όπως είναι ο όγκος και η δομή του κεφαλαίου) ούτε από ένα σύνολο ιδιοτήτων (ιδιοτήτων φύλου, ηλικίας, κοινωνικής ή εθνοτικής καταγωγής...) ούτε περισσότερο από μια αλυσίδα ιδιοτήτων, διατεταγμένων όλων με αφετηρία

μια θεμελιώδη ιδιότητα (τη θέση στις παραγωγικές σχέσεις) σε σχέση αιτίου και αποτελέσματος, οροεξαρτώντος και οροεξαρτημένου, αλλά από τη δομή των σχέσεων ανάμεσα σε όλες τις διακριτικές ιδιότητες, η οποία απονέμει στην καθεμία τους και στα αποτελέσματα που η καθεμία επιφέρει στις πρακτικές την προσίδια αξία τους».⁹

Επιπλέον, η ένταξη της εννοιολόγησης της νεολαίας στη «συνθήκη της διακινδύνευσης» παρέχει τη δυνατότητα αποκωδικοποίησης των κοινωνικού τύπου βιωματικών εμπειριών των νέων στη σύγχρονη υστερονεωτερική κοινωνία. Αυτή η κατεύθυνση της σκέψης των συγγραφέων του βιβλίου μάς υπενθυμίζει το έργο σύγχρονων κοινωνικών επιστημόνων που, στην προσπάθειά τους να χαράξουν έναν τρίτο δρόμο ανάμεσα στις μοντέρνες προσλήψεις των κοινωνικών δομών και τις μεταμοντέρνες συλλήψεις της υποκειμενικότητας, ασχολούνται κυρίως με την ανασύσταση-αναδόμηση των παραδεδωμένων ορισμών, ακολουθώντας την ιδέα της αντανεκλαστικότητας με την παραδοχή ότι οι δράσεις των κοινωνικών υποκειμένων και οι κοινωνικές δομές δεν είναι δυνατόν να διαχωριστούν καθώς οι δομές στην πραγματικότητα ενυπάρχουν μόνο μέσα σε αναπαραγωγικές πρακτικές¹⁰ ή την ιδέα

8. Τσουκαλάς Κ., 1987, *Κράτος, κοινωνία, εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο, σ. 147-169.

9. Bourdieu P., 2002, *Η Διάκριση*, Αθήνα, Πατάκης, σ. 151.

10. Βλ. A. Giddens, 1984, *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge, Polity· P. Bourdieu, 1990, *The Logic of Practice*, Cambridge, Polity.

περί της αστάθειας και της μεταβατικότητας των κοινωνικών θέσεων των κοινωνικών υποκειμένων γύρω από τις οποίες τα υποκείμενα διαμορφώνουν την κοινωνική τους ταυτότητα και τις κοινωνικές τους σχέσεις.¹¹ Όπως διατείνεται και ο Giddens για τις συνέπειες της νεωτερικότητας,¹² που «πρώτα απ' όλα μεταβάλλουν κατά ένα τρόπο "μη αναστοχασμένο" και "ανακλαστικό" τα ίδια τα θεμέλια των νεωτερικών κοινωνιών μετατρέπόμενες οι ίδιες σε "κοινωνίες της διακινδύνευσης/του ρίσκου"»,¹³ παραπέμπουν σε σχέσεις χωρίς εντοπιότητα και χωρίς βεβαιότητα των οποίων η έλλειψη δημιουργεί καταστάσεις και εμπειρίες διακινδύνευσης, διαχωρίζουν το χρόνο και το χώρο, όπως και το χώρο από τον τόπο και επιτρέπουν τις σχέσεις μεταξύ απόντων σε ένα γεωγραφικά/εδαφικά αδιάφορο χώρο καθώς και την αποσύνδεση των κοινωνικών σχέσεων τόσο από την παράδοση όσο και εν γένει από χωροχρονικά περιχαρακωμένα κοινωνικά πλαίσια και την επανασύνδεσή τους τμηματικά ή προσωρινά με τα αφηρημένα και εξειδικευμένα συστήματα της μοντέρνας κοινωνίας.¹⁴

Η «συνθήκη της διακινδύνευσης», πέρα από την παραπάνω ριζοσπαστική

ιστορικότητα που εισάγει ο Giddens απολύτως σχετική και χρήσιμη για τη σύγχρονη μελέτη της ριζοσπαστικότητας της πρωτοπορίας-νεολαίας, εισάγει και τη χρήση αυτής της ίδιας της «διακινδύνευσης», που αποτελεί πλέον μια "έννοια-κλειδί" των κοινωνικών επιστημών. Η έννοια αυτή είναι απαραίτητη για την πρόσληψη, κατανόηση και ανάλυση των προβλημάτων των μοντέρνων κοινωνιών, αυτές τις εν τω γεννάσθαι μορφές αβεβαιότητας, καταστάσεις για τις οποίες δεν υπάρχει πια εμπιστοσύνη και ασφάλεια, προβλήματα με "έντονα αντιπραγματολογικό χαρακτήρα" που είτε κατανοούνται ως "ακούσιες συνέπειες" και αυτοπαραγόμενα προβλήματα της νεωτερικότητας, κατά Giddens, είτε ως "λανθάνουσες δευτερογενείς συνέπειες", και, άρα, ως η άλλη όψη του "βιομηχανικού εκσυγχρονισμού", κατά Beck, είτε ως ένα διαρκές μοντέρνο ρίσκο όπου η αποκάλυψη διαφαίνεται και δεν επέρχεται ή εκλαμβάνεται πως σχετίζεται άμεσα με τις διαμεσολαβήσεις επιστημονικές, πολιτικές, οικονομικές ή λαϊκές στις οποίες τα ΜΜΕ αναλαμβάνουν το ρόλο κεντρικού συντονιστή.¹⁵

Αναφορικά με τη μεθοδολογία υλοποίησης του ερευνητικού έργου, ο σχε-

11. E. Laclau and Ch. Mouffe, 1985, *Egemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, London, Verso.

12. A. Giddens, 2001, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, Αθήνα, Κριτική.

13. Β. Γεωργιάδου, 2001, «Όχημα του τζαγγερνώτ ή κοινωνία της διακινδύνευσης;», *Επιστήμη και κοινωνία*, τεύχος 7, σ. 157-178, εδώ σ. 160.

14. Βλ. Β. Γεωργιάδου, 2001, ανωτ. σημ., σ. 161.

15 Βλ. Β. Γεωργιάδου, ανωτ. σημ., και όπ. παρ., σ. 159-160.

διασμός και η επεξεργασία του εμπειρικού υλικού πραγματοποιήθηκαν με συνδυαστικές ποσοτικές και ποιοτικές τεχνικές έτσι ώστε παρέχεται η δυνατότητα αποτελεσματικότερης διερεύνησης των κοινωνικο-πολιτισμικών διαστάσεων που ορίζουν σήμερα τη νεολαία ως έννοια και ως εμπειρία. Όπως καθίσταται αντιληπτό με ευκρίνεια στα πρώτα τρία κεφάλαια του βιβλίου, οι θεωρητικές και επιχειρησιακές υποθέσεις προκύπτουν αβίαστα από τη θεωρητική συγκρότηση του αντικειμένου της έρευνας και εξίσου αβίαστα εξυφαίνονται οι αναλύσεις των εμπειρικών ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων με τον θεωρητικό ιστό της έρευνας. Ως εκ τούτου, η μελέτη διαθέτει την απαραίτητη εξωτερική και εσωτερική εμπειρική αξιοπιστία ως προς τη διασύνδεση των θεωρητικών και μεθοδολογικών εργαλείων με την αποκωδικοποίηση των απαντήσεων.

Το πεδίο κάλυψε το σύνολο της χώρας. Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε το 2005 και το βιβλίο προέκυψε ως αποτέλεσμα περαιτέρω επεξεργασιών και αναλύσεων των εμπειρικών δεδομένων. Το μέγεθος του τυχαίου και αντιπροσωπευτικού δείγματος το οποίο συγκροτήθηκε ακολουθώντας τη μέθοδο της *πολυσταδιακής στρωματοποιημένης δειγματοληψίας* ανέρχεται σε 1600 άτομα που επιμερίζονται σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες: 15-17, 18-24 και 25-29 ετών, επιλογή που βρίσκεται σε προφανή συνάρτηση με το αντικείμενο της διερεύνησης.

Η ανάλυση και οι επεξεργασίες του εμπειρικού υλικού εκτίθενται διά μακρών σε 10 κεφάλαια του βιβλίου (κεφάλαια 4-13) ανά θεματική ενότητα συναφών διερευνήσεων, όπως είναι η κοινωνικοδημογραφική περιγραφή του πληθυσμού του δείγματος, οι συνθήκες διαβίωσής του και η ένταξή του στον κοινωνικό ιστό, η σχέση των νέων με τη χρήση νέων τεχνολογιών και μέσων επικοινωνίας, οι αξίες τους, οι εκκλησιαστικές τους πρακτικές και το ζήτημα της θρησκευτικότητας των νέων, οι αναπαραστάσεις για τον εαυτό τους και το μέλλον τους. Το κοινωνικό κεφάλαιο, οι διαπροσωπικές σχέσεις, η εμπιστοσύνη στους θεσμούς, η κοινωνική συμμετοχή και ο εθελοντισμός, η σχέση των νέων με την πολιτική, το ζήτημα της εθνικής ταυτότητας και η ευρωπαϊκή προοπτική αποτελούν αντικείμενα επιμελούς ανάλυσης και ευδιάκριτες ενότητες συνδυαστικής ανάλυσης των συναφών εμπειρικών δεδομένων.

Συνοψίζοντας, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι οι συγγραφείς του βιβλίου υποστηρίζουν το ουσιαστικό περιεχόμενο της μελέτης με ενισχυμένη επιστημονική αξιοπιστία και βασιμότητα το οποίο μπορεί να συνοψιστεί στα εξής:

Η σημερινή νεολαία στην Ελλάδα εξακολουθεί να αμφισβητεί, αλλά κυρίως αγωνιά και πλήττεται. Η σημερινή νεολαία στην Ελλάδα με σημαντικά ποσοστά αμφιθυμίας αντιμετωπίζει πιέσεις και εξαναγκασμούς που εδράζονται στην ιδιότυπη *ποιότητα* του σημερινού κοινωνικού και οικονομικού

ανταγωνισμού για αγαθά και υπηρεσίες ο οποίος καλλιεργεί μια ιδιότυπη κοινωνική «αναρχία» εμφορούμενη από νεοσυντηρητική ιδεολογία κοινωνικού νεοδαρβινισμού που επιτρέπει την ακύρωση της συλλογικής ευθύνης και τη λατρεία της ατομικής ευθύνης. Στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από συνεχή μετασχηματισμό και όπου, πέρα από τη διαιώνιση ορισμένων βίαιων οικονομικών ανισοτήτων, οι διαφορές και οι ανισότητες τείνουν όλο και περισσότερο να μετατίθενται από το επίπεδο της ποσότητας στο επίπεδο της ποιότητας έτσι ώστε αυτό που διακυβεύεται να μην είναι τόσο η ποσότητα των «καταναλωνόμενων» πραγμάτων όσο ο τρόπος κατανάλωσής τους, οι οικονομικές διαφορές τείνουν να γίνουν όλο και πιο έντονα και διευρυμένα στον κοινωνικό μας χώρο συμβολικές διακρίσεις. Έτσι, πολλές από τις μορφές κρίσης που αναδύονται (αξιών, θεσμών, πολιτικής αντιπροσώπευσης και εκπροσώπησης) αποτελούν περισσότερο οδύνες θέσης όπως τις ονόμαζε ο P. Bourdieu οι οποίες έρχονται να προστεθούν στις γνωστές ιδιαίτερες οδύνες κατάστασης μιας συγκεκριμένης τάξης. Αυτές οι οδύνες απαντούν σε ποικίλες μορφές: παθητικές μορφές έκφρασης δυσφορίας μιας «απατημένης» γενιάς, που απορ-

ρέουν από τη ρήξη μεταξύ των ελπίδων και των δυνατοτήτων της.¹⁶

Οι τρέχουσες οικονομικές συνθήκες και η παραδοσιακή ιδεολογία του «μικροκαπιταλιστή νοικοκύρη»¹⁷ καθώς και η σύγχρονη διαδικασία του ταυτόχρονου μετασχηματισμού της υποκειμενικότητας –της διάλυσης, δηλαδή του υποκειμένου μέσα σ'έναν «κόσμο σημείων» χωρίς κέντρο– και της παγκόσμιας κοινωνικής οργάνωσης, μπροστά σ'ένα ανησυχητικό φάσμα διακινδυνεύσεων,¹⁸ κρατούν στενά προσδεδεμένη και προσηλωμένη τη νεολαία στο άρμα της οικογένειας. Η «συνθήκη της διακινδύνευσης» αποδεικνύεται σημαντική και αναλυτικά χρήσιμη και για την κατανόηση των σύγχρονων διαπροσωπικών σχέσεων της νεολαίας, καθώς η εμπιστοσύνη πρέπει πλέον να κατακτηθεί και σχετίζεται με την πεποίθηση για την εντιμότητα ή την αξιοπιστία ενός προσώπου ή συστήματος στη βάση μιας πίστης που διαμορφώνεται από τη γνώση. Το πεπρωμένο πλέον αντιπροσωπεύει μια μεταβολή στη σύλληψη της ενδεχομενικότητας και των πιθανοτήτων με αποτέλεσμα να αναδιατάσσεται και το περιεχόμενο του γενικευμένου αισθήματος αν-ασφάλειας των νέων. Και ο «ξένος» αλλάζει,¹⁹ καθώς η αλληλεπίδραση ημεδαπών και αλλοδαπών παίρ-

16. Βλ. Παναγιωτόπουλος Ν., 2008, ανωτ. σημ., σ. 21.

17. Βλ. Παναγιωτόπουλος Ν., 2008, ανωτ. σημ., σ. 23.

18. Βλ. A. Giddens, 2001, ανωτ. σημ., σ. 212-213.

19. G. Simmel, 1969, *Sociology*, Glencoe, Free Press.

νει τη μορφή σχετικά *φευγαλέων επαφών*. Η ποικιλία των συναντήσεων που απαρτίζουν την καθημερινότητα στα ανώνυμα περιβάλλοντα της μοντέρνας κοινωνικής δραστηριότητας στηρίζεται κατά πρώτο λόγο στην *ευγενή αποστροφή βλέμματος*²⁰ που δεν συνιστά *αδιαφορία αλλά προσεκτικά ελεγχόμενη εκδήλωση του φαινομένου μιας «ευγενικής αποξένωσης»*.²¹ Μια τέτοια συμπεριφορά υπαινίσσεται την έλλειψη στοιχειώδους εμπιστοσύνης για τις ενδεχόμενες προθέσεις των άλλων καθώς και την εμφάνιση της καχυπο-

ψίας στη θέση μιας *εδραιωμένης φερεγγυότητας*.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, καθίσταται ερμηνεύσιμη αφενός η «απόσταση» της *νεολαίας* από τα προσδιοριστικά μεγέθη της κλασικής ιστορικής της πρόσληψης ως πολιτικής πρωτοπορίας και αφετέρου η προσήλωσή της στις παραδοσιακές ιδεολογίες, ιδεοληψίες και πρακτικές του έθνους, της θρησκείας και της οικογένειας.

Δρ Ιωάννα Τσίγκανου

Διευθύντρια Ερευνών – Ι.Π.Ο.ΚΟΙΝΩ. –
ΕΚΚΕ

20. E. Goffman, 1963, *Behavior in Public Places*, NY, Free Press.

21. Βλ. A. Giddens, 2001, *ανωτ. σημ.*, σ. 103.